

УДК: [159. 922. 7: 159. 923. 2]:82-93С.

С.Н. ГРИПІЧ

РОЛЬ ДИТЯЧОЇ ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ У ФОРМУВАННІ ОСОБИСТОСТІ ТА МОВНОГО РОЗВИТКУ ДИТИНИ

***Резюме.** У статті аналізується роль і значення дитячої книги, художньої літератури в цілому, що впливає на мовний розвиток дитини, знання нею рідної мови та формує особисту, духовну культуру, мораль, ціннісно-орієнтаційну систему індивіда.*

***Ключові слова:** дитяча книга, дитяча художня література, дитячий письменник, виховання, розвиток, педагогічна освіта, рідна мова, українська мова, дитячий садок, педагог.*

Постановка проблеми. Посилення інтересу до виховання дитини ставить завдання щодо розвитку цілісного особистісного світосприйняття. У зазначеному контексті постає потреба проаналізувати і процес формування моральних цінностей у дітей, як одну із центральних проблем педагогіки, психології, етики, літературознавства, художньої культури та культурології.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зважаючи на зазначене, дослідники звертають увагу на реформи системи вітчизняної освіти, її часткову трансформацію, шукають шляхи удосконалення та ще більшої гуманізації [1; 16; 19; 20]. Актуальнішим стає інтерес науковців до питання морального розвитку та морального виховання дітей [18; 19; 33, 34].

Незабутнім і повчальним для вітчизняних освітян залишається досвід відомих українських педагогів, таких як В. О. Сухомлинський. Творча спадщина вченого і в наш час переконливо репрезентує основи розвитку та виховання дітей у сім'ї, містить цінні рекомендації батькам, підкреслює роль книжки у вихованні майбутньої Людини [25; 26; 27; 28; 29]. Його неперевершений педагогічний досвід у своїх працях унаочнила донька, О. В. Сухомлинська, розвідки якої заслуговують на окрему увагу [24].

Дослідники історії появи і поширення вітчизняної дитячої книги на теренах України у своїх працях також залишили цікаві роздуми щодо піднятої проблематики [5; 6; 7; 13; 14; 15]. Проаналізували фахівці і вплив фольклору, звичаїв, традицій та обряду на зміст дитячої книжки [3]; з'ясували роль художньої літератури у формуванні загальнолюдських цінностей [4; 11; 12] тощо.

Формулювання цілей статті. Дитяча книга у фахових працях розглядається як засіб розумового, морального і естетичного виховання. Дитяча література є першоосновою виховання, адже формує моральні почуття та цінності, норми моральної поведінки, виховує естетичне сприйняття.

Необхідно звернути увагу на твори літератури, які сприяють розвитку в дитини мовлення, наводять зразки української літературної мови. Саме літературний твір дає готові мовні форми, словесні характеристики образу, визначення, якими оперує дитина. Засобами художнього слова ще до періоду шкільного навчання, до засвоєння граматичних правил, дитина практично пізнає граматичні норми мови в єдності з її лексикою. В оповіданнях діти зустрічають лаконізм і точність мови; у віршах – мелодійність, пісенність, ритмічність української мови; в казках – влучність, виразність. Саме із книги дитина дізнається багато нових слів, образних висловів, її мова збагачується емоційною та поетичною лексикою.

Літературна мова також допомагає дітям висловлювати своє ставлення до прочитаного твору, використовуючи порівняння, метафори, епітети та інші засоби художньої виразності.

Виклад оновленого матеріалу дослідження. При ознайомленні з книгою чітко простежується зв'язок мовного та естетичного розвитку, мова засвоюється в її естетичній

функції. А володіння мовними зображально-виражальними засобами, у свою чергу, служить розвитку художнього сприйняття літературних творів.

Принципово важливе значення має й процес визначення завдань літературної освіти в дитячому садочку. Мета ознайомлення дошкільників з художньою літературою – формування майбутнього великого «талановитого читача», культурно освіченої людини. Завдання і зміст ознайомлення дітей з художньою літературою визначені на основі знання особливостей сприйняття і розуміння творів літератури та представлені в програмах дитячого садочка. У дітей формують також здатність елементарно аналізувати зміст і форму твору. Юний читач вчиться визначати основних героїв; на основі аналізу вчинків персонажів висловлювати своє емоційне ставлення до них (хто подобається і чому); визначати жанр (вірш, розповідь, казка); вловлювати найбільш яскраві приклади образності мови (визначення, порівняння).

Ще з дитячого садочка маленьку людину необхідно підготувати до довгострокової літературної освіти, що починається в школі. Дитячий садок може дати значний літературний вантаж, начитаність, адже в дошкільному віці дитина знайомиться з розмаїттям фольклорних жанрів (казка, загадка, прислів'я тощо). У ці ж роки діти знайомляться з українською та зарубіжною класикою – з творами О. С. Пушкіна, Л. М. Толстого, І. Я. Франка, К. Д. Ушинського, братів Грім, Г.-Х. Андерсена, Ш. Перро та інших поетів і письменників.

Література дієво допомагає зрозуміти реальні загальнолюдські проблеми, збагатити особистісний досвід читача; вона також надає можливість пізнати та пережити більш широкий спектр людських стосунків і характеристик. Особливу роль у створенні художнього образу відіграє творча уява письменника. У художньому пізнанні вона виступає в якості провідного фактора, тому що без нього не існує саме образне мислення.

Вирішуючи завдання підготовки дітей до літературної освіти, пропонується давати їм знання про письменників і поетів, про народну творчість, книгу та ілюстрації до неї. У питаннях вирішення завдань всебічного виховання засобами художньої літератури, формування особистості дитини, її художнього розвитку важливу роль відіграє правильний відбір творів літератури як для читання й розповіді, так і для виконавської діяльності. В основі відбору – педагогічні принципи, розроблені на основі загальних положень естетики. При відборі книг необхідно враховувати, що літературний твір повинен нести пізнавальні, естетичні і моральні функції, тобто – він має бути засобом розумового, морального та естетичного виховання дитини. При виборі книг враховується також єдність змісту і форми. Літературознавство виділяє в змісті тематику, проблематику та ідейно-емоційну оцінку. У літературно-художній формі – предметну зображальність (персонажі, події, вчинки, діалоги, монологи, портретні та психологічні характеристики героїв), мовний лад і композицію.

Надзвичайно важливим аспектом є проведення літературного аналізу художнього тексту, де рідною мовою педагог допомагає дитині зрозуміти основний задум автора, характер дійових осіб, їх взаємовідносини, мотиви вчинків. Важливою є також робота над виразністю передачі тексту: оволодіння засобами емоційної і образної виразності (основна інтонація); розстановка логічних наголосів, пауз; вироблення правильної вимови, хорошої дикції.

Пояснення незнайомих слів – обов'язковий прийом, що забезпечує повноцінне сприйняття твору. Слід пояснювати значення тих слів, без розуміння яких стає нечітким основний зміст тексту, характер образів, вчинки персонажів. Варіанти пояснення різні: навмисне застосування іншого слова під час читання прози, підбір синонімів; використання слів або словосполучень вихователем до читання, під час знайомства дітей з картинкою, ілюстраціями; питання до дітей про значення конкретного слова тощо. Разом із тим, аналізуючи текст, необхідно пам'ятати, що не всі слова вимагають тлумачення.

Читанню може передувати коротка вступна бесіда, яка готує дітей до сприйняття

тексту. У таку бесіду можуть бути включені коротка розповідь про письменника, нагадування про його інші книги, вже знайомі дітям. Якщо попередньою роботою діти підготовлені до сприйняття тексту, посилити у них інтерес можна за допомогою загадки, вірша, малюнків. Виразне читання, зацікавленість самого вихователя, його емоційний контакт із дітьми підвищують ступінь впливу художнього слова. Під час читання не слід відволікати дітей від сприйняття тексту запитаннями, дисциплінарними зауваженнями, досить буває підвищення або пониження голосу, паузи. Після закінчення читання, поки діти перебувають під враженням прослуханого, необхідна невелика пауза.

Особливе місце в дитячому читанні займає такий жанр, як повість для маленьких. Її читання дає дитині можливість довго стежити за життям і пригодами одного і того ж героя, стаючи для дітей особливо захоплюючим, якщо найбільш цікаві глави читаються повторно. Важливо правильно розділити твір на частини. Кожна частина має бути закінченою. Не можна зупинятися на самому цікавому місці. Читання «довгих» книг привчає дітей протягом тривалого часу стежити за діями героїв, оцінювати їхні вчинки, встановлювати своє ставлення до них, вчить зберігати в пам'яті прочитане і зв'язувати частини тексту.

Важливе значення має читання книг з моральним змістом. В них через художні образи виховуються сміливість, почуття гордості і захоплення героїзмом людей, співчуття, чуйність, дбайливе ставлення до близьких. Прочитання цих книг обов'язково супроводжується бесідою. Діти вчать оцінювати вчинки персонажів, їх мотиви. Педагог допомагає дітям осмислити ставлення до героїв, домагається розуміння головної ідеї. При правильній постановці питань у дитини виникає бажання наслідувати моральним вчинкам героїв. Слід застерегти педагогів від моральних бесід і моралей у зв'язку зі змістом книги. Розмову слід проводити про вчинки персонажів, а не про поведінку дітей групи. Сам твір силою художнього образу надасть більший вплив, ніж будь-яке моралізування.

Значне місце в дитячому читанні рідною мовою займає весела книга. Вона сприяє вихованню почуття гумору, а почуття гумору пов'язане з переживанням позитивних емоцій, з умінням помічати смішне в житті, розуміти жарт оточуючих і жартувати самому, сміятися над собою. Діти сміються, слухаючи лічилки, дражнилки, жартівливі діалоги, гуморески тощо. Укладена в них дотепність доступна для сприйняття дітям 5-7 років. Використовуючи веселу книгу у вихованні в дітей почуття гумору, необхідно поступово ускладнювати знайомство з комічним змістом. Починати його потрібно з читання творів, де комічні ситуації яскраво виражені, в основі їх лежать динаміка дії та одухотворення предметів. Потім можна переходити до більш складних творів, що містять комізм, заснований на нелогічності вчинків, абсурдності висловлювань, показі негативних якостей персонажа. Для розкриття їх комічного змісту від дітей потрібно вимагати більше розумових зусиль. У веселому комічному оповіданні повинен бути сюжет, доступний і цікавий дитині саме через виклад рідною мовою, яку дитина знає, чує і поважає. Важливо, щоб в художній формі дитина отримала образ, який запам'ятався їй. Вірші з їх ритмом, римою і звучністю роблять веселу розповідь ще більш привабливою для дошкільника.

Діти здатні зрозуміти і запам'ятати казку, повторити пісеньку, проте мова їх недостатньо виразна. Причинами можуть бути погана дикція, невміння правильно вимовляти звуки. Тому необхідно також вчити дітей чітко і виразно вимовляти звуки, повторювати слова і словосполучення; створювати умови для того, щоб нові слова увійшли в активний словник.

«На моральні почуття має діяти безпосередньо сам літературний твір. Той літературний твір моральний, який змушує полюбити моральний вчинок, моральні почуття, моральну думку, висловлену у цьому творі» [31] – писав К. Д. Ушинський, підкреслюючи роль дитячого читання у моральному формуванні дітей. Акцентуючи увагу на «...значенні художньої літератури як засобу морального виховання, що хороша книга глибоко зачіпає почуття дитини, її образи справляють великий вплив на формування особистості» [33]

зауважила свого часу російський педагог Є. О. Фльоріна. На думку дослідниці, саме вона відкриває перед дитиною систему моральних відносин, прищеплює їй норми моральної поведінки. Цікаву думку щодо того, що «бажання читати є властивістю духовного життя людини» [23], висловив М. О. Рубакін. Ще раніше В. О. Сухомлинський із цього ж приводу писав, що «розумна, натхненна книжка нерідко вирішує долю людей» [28].

Висновок. Отже, підсумовуючи усе вище зазначене, можемо констатувати, що українська література для дітей, у тому числі й класична, завжди намагається задовольнити прагнення дитини до пізнання чогось нового, ще мало відомого, її інтерес до усіх сторін життя. Дитяча література, особливо написана рідною мовою, вчить розуміти людей, виховує людяність. Саме тоді вона стає джерелом духовного збагачення майбутніх поколінь.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрущенко В. Основні тенденції розвитку вищої освіти України на рубежі століть (спроба прогностичного аналізу) / В. П. Андрущенко // Вища освіта України. – 2001. – №1.
2. Белинский В.Г. Полное собрание сочинений / В. Г. Белинский. – М.: Изд-во АН СССР, 1959. – Т. 1-13.
3. Вавілова І. В. Використання фольклорного матеріалу в дитячій літературі та на сторінках дитячих періодичних видань ХІХ–початку ХХ ст. / І. В. Вавілова // Гуманізація навчально-виховного процесу: зб. наук. пр. / Слов'ян. держ. пед. ун-т. – Слов'янськ, 2003. – Вип. ХІХ. – С. 19-23.
4. Вавілова І. В. Питання морального виховання у вітчизняній дитячій літературі ХІХ–початку ХХ століття / І. В. Вавілова // Теорія та методика навчання та виховання: зб. наук. пр. / Харк. держ. пед. ун-т ім. Г.С. Сковороди. – Х., 2003. – Вип. 11. – С. 112-117.
5. Вавілова І. В. Вітчизняна дитяча література другої половини ХІХ–початку ХХ століття як засіб формування особистості / І. В. Вавілова // Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки: зб. наук. пр. / Запорізький обл. ін-т післядипломної пед. освіти. – К. – Запоріжжя, 2003. – Вип. 29. – С. 191-194.
6. Вавілова І. В. Вітчизняні педагоги другої половини ХІХ–початку ХХ століття про дитячу літературу як засіб формування особистості / І. В. Вавілова // Збірник наукових праць Бердянського педагогічного університету / Бердянський держ. пед. ун-т. – Бердянськ, 2003. – №4. – С. 130-135.
7. Вавілова І. В. Вимоги до дитячих підручників і посібників у вітчизняній педагогічній думці ХІХ ст. / І. В. Вавілова // Науковий вісник Чернівецького університету: зб. наук. пр. – Чернівці: Рута, 2003. – Вип. 159. – С. 30-35.
8. Вавілова І. В. Книга як навчально-освітній засіб (історико-педагогічний аспект) / І. В. Вавілова // Засоби навчальної та науково-дослідної роботи: зб. наук. пр. / Харк. держ. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. – Х., 2004. – Вип. 21. – С.35-39.
9. Вавілова І. В. Популяризація питань дитячої літератури на сторінках періодичних педагогічних видань (друга половина ХІХ - початок ХХ ст.) / І. В. Вавілова // Теорія та методика навчання та виховання: зб. наук. пр. – Вип. 18. / Харк. нац. пед. ун-т ім.Г.С.Сковороди. – Х., 2007. – С.29-34.
10. Выготский Л. С. Собрание починений в 6 т. / Л. С. Выготский. – М. : Педагогіка, 1981. – Т.1-6.
11. Гаврилюк О. Художня література як засіб формування загальнолюдських цінностей / О. Гаврилюк // Українська мова і література в школі. – 2003. – №5. – С.36-38.
12. Заліток Л. М. Книжка як засіб виховання відповідальності молодших школярів у педагогічній спадщині В.О.Сухомлинського / Л. М. Заліток // Збірник наукових праць Полтавського державного педагогічного університету ім. В. Г. Короленка. – Полтава, 2005. – Вип. 6 (45). – С. 258-263.

13. Корнєєва Г. Друкована українська книга та преса для дітей у Галичині (кін. XIX – перша половина XX ст.) / Г. Корнєєва // Бібліотечний вісник. – 1999. – №2. – С. 25-28.
14. Корнєєва Г. Тематичний розвиток українських дитячих книжок, виданих у Східній Галичині (II пол. XIX – поч. XX ст.) / Г. Корнєєва // Вісн. Кн. палати. – 2003. – №9. – С. 37-40.
15. Корнєєва Г. Українська дитяча книжка Галичини (друга половина XIX ст. – 1939 р.): Історико-книгознавчий аспект / Г. Корнєєва / Львівська галерея мистецтв; Музей «Русалка Дністрова»; Музей-садиба Маркіяна Шашкевича. – Л., 2004. – 300 с.
16. Литвин В. Українська культура й освіта в контексті суспільних трансформацій / В.М.Литвин // Урядовий кур'єр. – 2002. – 24 вересня.
17. Мартиненко В. Робота з дитячою книгою (14 занять) / В.Мартиненко // Початкова школа. – 2001. – №6. – С.47-52.
18. Михайлова Е. Ценности и ценностные ориентации в современной социокультурной образовательной среде / Е. Г. Михайлова. – Х.: Изд-во НУА, 2004.
19. Мороз Л. До концепції морального виховання молоді / Л. Мороз, Б. Воронкова // Вища освіта України. – 2004. – №4. – С. 94-100.
20. Подольська Є. Освіта як чинник розвитку особистості в соціокультурному контексті / Є. А. Подольська, В. М. Назаркіна, А. О. Яковлев: Монографія. – Х.: Вид-во НФАУ : Золоті сторінки, 2002.
21. Проблеми педагогічних технологій: Збірник наукових праць. – Вип. 2. – Луцьк, 2005. – С. 254-261.
22. Провоторов О. Дитяча періодика України як засіб розвитку мовленнєвої творчості школярів / О.Провоторов // Початкова школа. – 2007. – №6. – С. 55-59.
23. Рубакин Н. А. Избранное. В 2 т. / Н. А. Рубакин. – М.: Книга, 1975.
24. Сухомлинська О. В. Свіжий вітер казки / О. В. Сухомлинська // Початкова школа – 1990. – № 9.
25. Сухомлинський В. О. Батьківська педагогіка: Вибрані твори / В. О. Сухомлинський. – У 5 т. Т. 5. – К.: Рад. шк., 1977.
26. Сухомлинський В. О. Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості: Вибрані твори / В. О. Сухомлинський. – У 5 т. – Т. 5. – К.: Рад. шк., 1976.
27. Сухомлинський В. О. Як виховати справжню людину: Вибрані твори / В. О. Сухомлинський. – У 5 т. – Т. 2. – К.: Рад. шк., 1977.
28. Сухомлинський В. О. Вибрані твори в 5 т. / В. О. Сухомлинський. – К.: Рад. шк., 1977. – Т.1-5.
29. Сухомлинський В. О. Вибрані педагогічні твори / В. О. Сухомлинський. – У 3-х т. – Т.1. – М., 1979. – 640с.
30. Тришневська Г. Сухомлинський про роль казки у родинно-шкільному вихованні / Г. Тришневська, Н. Олійник // Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського університету: Серія педагогічна. – Вип. XIII. – Кам'янець-Поділ.: ФОП Сисин О.В., 2007. – С. 115-118.
31. Ушинський К. Д. Собрание сочинений / К. Д. Ушинський. – М.: Изд-во АПН РСФСР, 1952. – Т.1-11.
32. Федотова С. Ілюстрація у книзі для дітей / С.Федотова // Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського університету: Серія педагогічна. – Вип. XIII. – Кам'янець-Поділ.: ФОП Сисин О.В., 2007. – С. 44-50.
33. Флерина Е. А. Эстетическое воспитание дошкольника / Е. А. Флерина. – М.: Изд-во АПН РСФСР, 1961. – 333 с.
34. Шкира О. Виховне значення книги в житті дитини / О. Шкира // Початкова школа. – 2004. – №11. – С. 60-61.

С.Н. ГРИПІЧ. РОЛЬ ДЕТСКОЙ ХУДОЖЕСТВЕННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ В ФОРМИРОВАНИИ ЛИЧНОСТИ И ЯЗЫКОВОГО РАЗВИТИЯ РЕБЁНКА

Резюме. В статье анализируется роль и значение детской книги, художественной литературы в целом, которая влияет на речевое развитие ребенка, знание родного языка и формирует личную, духовную культуру, мораль, ценностно-ориентированную систему индивидуума.

Ключевые слова: детская книга, детская художественная литература, детский писатель, воспитание, развитие, педагогическое образование, родная речь, украинский язык, детский сад, педагог.

S.N.GRYPYCH. THE ROLE OF CHILDREN'S FICTION IN FORMING OF PERSONALITY AND CHILD'S LINGUISTIC DEVELOPMENT

The summary. This article analyzes the role and importance of children's books, fiction in general, which affects the language development of children, knowledge of her native language and form a personal, spiritual culture, morality, value-orientation system of the individual.

Key words: children's book, children's fiction, children's literature, education, development, teacher education, native language, Ukrainian, kindergarten teacher.

Одержано редакцією 08.11.2012 р.